

Birinci Toplantı

Saat: 14-15³⁰

Başkanlık Kurulu:

Başkan: *Bay Nuri Conker*

Sekreterler: *Bayan Esmâ Noyman,*
Bay İsmail Müştak Mayakon.

Başkan — Üçüncü Türk Dil Kurultayının bugünkü celsesi açılmıştır. Sabık zabıt hulâsası okunacaktır.

İKİNCİ ÇALIŞMA GÜNÜ ZABIT HULÂSASI

«Üçüncü Türk Dil Kurultayı 25 Ağustos 1936 Salı günü saat 14 te Dolmabahçe Sarayında, Atatürk'ün yüksek huzurlarıyla, Asbaşkan Bayan Âfetin başkanlığı altında toplantısını yaptı.

İlkönce, geçen toplantının zaptı okunarak aynen kabul edildi. Ondan sonra Kurultayı tebrik ve çalışmalarında başarı temennisi maksadıyla Kamutay Başkanı Bay Renda, Birinci Umumi Müfettiş Bay Özmen, Dördüncü Umumi Müfettiş General Alpdoğan, İstanbul Belediye Reisi Bay Üstündağ ile İtalyan Üni-

versiteler Arası Enstitüsü adına Bay Acerbo tarafından gönderilen telgraflar okunarak alkışlandı ve cevap yazılması kararlaştırıldı.

Bundan sonra tez sırası gelen Türk Dil Kurumu Genel Sekreteri Bay İbrahim Necmi Dilmen kürsiye çıkarak «Güneş - Dil Teorisinin ana hatları» adlı tezini izaha başladı. Saat 14 te on beş dakika istirahat için Başkan celseye fasıla verdi.

İkinci celse saat 14,15 te yine Bayan Afetin Başkanlığı altında açıldı. Bay Dilmen sözüne devam etti ve saat 17,15 te tezini bitirdi. Celseye 15 dakika fasıla verildi.

Üçüncü celse saat 17,30 da Bayan Afetin Başkanlığı altında açıldı. Başkan, gündemde söz sırası profesör Hasan Reşit Tankut'a gelmiş ise de Bay Tankut'un tezi uzun süreceği ve vakit ilerlemiş olduğu cihetle bunun ertesi toplantıya bırakılarak Ankara Tarih, Dil, Coğrafya Fakültesi Talebesinden Bayan Vecihe Kılıçoğlunun «Ata» sözü üzerine hazırladığı bir etüdün gündeme alınmasını teklif etmiş ve bu teklif kabul edilerek Bayan Kılıçoğlu, «Ata» sözünün Lallwort yani çocuk sözü olmadığını ispat eden etüdünü izah etmiştir.

Bayan Vecihe'den sonra söz alan Kırklareli Kültür Direktörü Kemal Emin Bora, Birmanya yerlilerinin iptidai dilleri hakkındaki mesmuatını izah ederek bugün yaşamakta olan bu dilin, lisanın tekâmülündeki ilk devreler hakkında bir fikir vermekte ve Güneş - Dil Teorisi'nin izaha yarar bir belge teşkil ettiğini söyledi.

Vaktin gelmiş olması dolayısıyla ertesi gün saat 14 te toplanılmak üzere saat 18 de içtimaa nihayet verildi.»

Başkan — Şimdi okunan geçen zabıt hulâsası hakkında bir mütalea var mı?...

Sabrık zabıt hulâsası aynen kabul edilmiştir.

Bugünkü Kurultayda Kurum adına verilmiş olan tezlerin izahına devam edilecektir. Söz Maraş Saylavı ve Ankara Tarih, Dil, Coğrafya Fakültesi Profesörlerinden Hasan Reşit Tankut'undur.

GÜNEŞ - DİL TEORİ-
Sİ'NE GÖRE PAN-
KRONİK USULLER-
LE PALEO - SOSYO-
LOJİK DİL TETKİK-
LERİ

Hasan Reşit Tan-
kut (Maraş Saylavı) —
Büyük Şefim Atatürk,
Bayanlar, Baylar;

Sözün yapıcılık kudretini şairane bir ifade ile en iyi ve belîğ bir şekilde anlatabilen zat Felesof Herder'dir. O, der ki: Ne Amphion'ların [1] liri (lyre) siteler kurabildi, ne tılsımlı asa çölleri cennete çevirdi; fakat onları sociabilitenin büyük kaynağı olan *dil* yaptı.

Herder'e atfedilen bu sözler bir hakikat göstermek bakımından çok önemlidir.

İnsan medeniyetinin doğuşunda ve kuruluşunda ötedenberi bazı tabii kanunlar arar dururuz. Ve deriz ki: tabiatın duygusuz ve inatçı şiddetleri insan oğullarını birbirine yaklaştırdı. Onlar yaşamak ve tabiata galebe çalabilmek için el ele verdiler, omuz omuza yürümeğe mecbur oldular ve insan toplantısı bu suretle meydana geldi. Evet bu bir zaruret idi ve hiç şüphe yok ki, insan şuuru bunu ilk günden kavramış ve icaplarını yapmak emrini vermiştir. Fakat yalnız instinct'inin sevkine uyan hayvan da bir dereceye kadar bunu tatbik ediyordu. Daha

[1] Thebes şehrinin duvarlarını ören şair musikişinastır. Esasîre göre taşlar lirin ritmine uyarak havalanıp üst üste konuyor ve duvarları örüyordu.

ilk kaplan, dişlerini kullanmağa başladığı gün zebra mahlûkunun dedeleri sürüler yapmak lüzumunu duydular. Bu duygunun şuur ile, hele panse ile ne dereceye kadar ilgili olduğunu ölçmek henüz kabil olmadı.

Fakat Socius (içtimai fert) leri bir araya toplayıp cemiyet hayatını yaratan kuvvet bu değildir. İnsanlar ancak anlaşmak ihtiyacının zoru ile ve fikir teatisi için cemiyet kurmak yoluna gitmişlerdir. Bu toplantının biricik amili ise dildir.

Bir vücut uzvu olarak dil, beyine en yakın mesafeden bağlı olduğu gibi hareketlerinden doğan ses parçaları da doğrudan doğruya fikre racidir ve lisan fikrin tebellür aletidir.

İnsan varlığında; dinamizmi en fazla olan hareket fikir hareketidir ve beşer o vasıta ile tâ ilk gününden başlayarak; durmadan yeni âlemler keşfedip duruyor. Fikirde çakan her yeni şimşegin başka bir havsalaya boşanması, işte beşerin kendisiyle beraber doğan mukaddes ve ilk ihtirası budur ve lisan bundan doğmuştur.

Geçen asrın tanınmış dilcilerinden Darmsteter der ki: «Söz tefekkürün ânî ve mütebellir parçalarından ibarettir. Onlar öyle aynacıklardır ki, herbirine kavimlerin zihni itiyatları ve ruhları aksetmiş bulunuyor.» [1] Dilin felsefesine götüren büyük lengüistik mesele bizi son konağa vardiıyor. Ve orada öğreniyoruz ki:

Beşer medeniyetini kuran biricik amil; panse mübadelesinin doğurduğu amil, yani lisandır.

*

* *

Belki insanların hayvanlar gibi böğürdüğü ve kükrediği zamanlar da oldu. Fakat sade boşluğu ve kulağı doldurmuş olan bu ses parçalarının panse ile ve vicdanla alâkaları yoktu. Onlar adalelerin hareketinden doğmuş fizik ve organik kıymetlerdi. Bu devirle kafalarda fikrin kıvılcımlandığı devir arasında nekadar zaman geçti? Bunu dil bakımından tetkik etmek büyük bir fayda vermez sanırım. Çünkü insan düşünmeğe başladığı günden itibaren hayvandan ayrılabilmiştir.

Kafaların işlemeğe başladığı zamandır ki, manalı ses parçaları fırlar. Bu ses parçaları tıpkı insan gibi canlıdır. İlk günlerinden itibaren onlar; gören, anlıyan istekli ve tesirli birer kıymet idiler. Ben-

[1] Darmsteter "La Vie des Mots" S. 6

liklerinde; ruhtan ve zihinden birer zerre bulunuyordu. Bu haysiyetle üremek, çoğalmak ve yaşamak istiyorlardı. Darmsteter, der ki: «diller yaşayan uzviyetler olup; bu yaşayış akılla muhakeme olunabilecek bir varlık olmak üzere umumî hayattan daha az maddî bir şey değildir. Nebat ve hayvan âlemlerile pek âlâ kıyaslanabilirler.» [1].

Konuşma hırsı ilk insanları inelerinden dışarı verdi ve insan duyduğunu bir ses parçası halinde başkasının vicdanına sokmak, onu; ona da duyurmak, aynı şeyi onunla beraber duymak ve düşünmek istiyordu. Bu istek çok kuvvetli ve kıvrandırıcı idi. Açlıktan daha zalim, canavardan, geceden ve soğuktan daha amansızdı. İşte onun içindir ki, insanlar arasında fikir alışverişi başladığı gün lisana Allahlık payesi verildi ve kelâm her devirde kutlu bir hürmete erdi. Bugün de halen aynı hürmet mevkiini muhafaza etmektedir.

Büyük Türk İnkılabının Türkiyede açtığı geniş ve bağırsız fikir hayatı; dil meselesine lâıyk olduğu hürmet derecesini vermiş bulunuyor. Memleketimiz düşünen, söyleyen ve söyleten bir inkişafın mes'ut ve bahıtyar koynunda istikbalini fethederken mazisinin nihayetsizliğine doğru da fikrî bir istilâ seferi açtı. Bu hareketin azametini takdir edebilmek için onun başına bakmalıdır ve o baş, her şeyimizin yapıcısı olan ATATÜRK'tür. (Alkışlar)

*
* *

Acaba insanı insanlığına kavuşturan lisanın ilk manalı sözü ne idi? Gönlümüzü kapalı ve merakımızı kamçılayan bu sual; beşer zekâsına uzak ve geniş ufuklar açmış bulunuyor. Ötedenberi uğraşılan bu problem için vakit ve söz sarfetmeğe mevzuunun tahammülü olmadığından bu bahse dair eski ve yeni zaman görüşlerinden birkaçını kısaca kaydedip geçmekle kalacağım. Bütün din kitapları bu mesele ile meşgul olmuştur. Tevratın Babil Efsanesi, Eski Mısır, dil menşei ile uğraşmıştır.

Fakat Yunanlılar bu araştırmaya büyük bir ehemmiyet ayırdılar. En eski devirde dil problemi ile uğraşmış filozofik ve metafizik ekoller teessüs etmişti.

[1] Darmsteter "La Vie des Mots" S. 3.

Demokrit; dil, arzuya tâbi ve keyfi bir kurumdur, diyordu. Sokrat ile Platon; dil, insanın iradesinden mi doğmuştur, yoksa tabiatın yarattığı bir şey midir? Sualini ortaya attılar.

Bu vadide dil, beşerin üstünde bir yaratılıştır ve maddelerin tabiatine bağlıdır, diyenler bulunduğu gibi dil konvansiyonel işaretlerden yapılmıştır, diyenler de bulundu. Sokrat ise dilde fanî maddelere mahsus ve rasgele doğmuş konvansiyonel bir vasıf bulunduğu gibi, ölmez maddelere mahsus fevkalbeşer karakter de vardır, diyerek ikisinin ortasını bulmağa çalıştı.

Aristo, insan ve hayvan seslerinde müşterek unsurlar bulduğu için dile hayvanî bir menşe kabul etmişti.

Epikür, daha amelî davranarak dili psikolojiye bağlı ve hayat ihtiyaçlarına göre gelişmiş tabii bir his olarak tanıtmak gayretini gösterdi.

16 - 17 inci asırda: Bacon ise dil bir sırdır, diyor. Ona göre kelimeler aklın ayakizleridir. Fakat 17 nci ve 18 inci asrın rasyonalizminde bir yaratma teorisi görüyoruz. O teoriye göre dil; anlamları iradenin yarattığı işaretlere bağlayan bir testistir. Bundan sonra Restoration'un traditionalisme'i gelir. Onlara göre de: Dil Allah tarafından hazırlanmış ve insanlara armağan edilmiş bir kapasitedir.

Bir de dile dış âlemdeki sesleri taklitten ibarettir, diyenler oldu. Bu onomatopenin hayatı uzuncadır. Interjection denilen nida seslerinin dil yapmak rolü de gayet eski telâkki edilir [1].

Wund; Psikolojinin yaratıcı kıymetini formüle ederek demiştir ki, lisan insan dimağının ve dil cihazının beraber ve muvazi inkişafından doğmuştur. Yani dil ve şuur birbirine bağlı ve muvazi olarak gelişmiştir.

Bu teorinin adı Evolution Teorisidir.

Wund'a göre: Dil insan ruhunun geçirdiği coşkunlukların kordine edilmiş, kendiliğinden gelme refleksidir. Buna da *reflexe théorie* derler ve bunlar birbirini tamamlayarak psikolojinin hakimiyetine dayanır.

*
* *

19 uncu asrın ikinci yarısında dilin menşei meselesi (bütün Garbı samil olmak üzere) büyük bir münakaşa devresini açmıştı. Fakat hızı uzun sürmedi. Ve 1866 da Fransada La Société de Linguistique de Pa-

[1] W. Schmidt "Sprachfamilien und Sprachenkreise der Erde" 1926, S. 16 - 23.

ris'nin kabul ettiği bir nizamname bu münakaşayı tek taraflı bıraktı. Çünkü sosyete kendini ve kendi namına âzasını dilin menşei hakkında mütalea yürütmekten ve bu yolda vâki suallere cevap vermekten adeta menediyordu. Bu suretle tetkik mevzuu ikiye ayrılmış oldu:

- 1 — Sırf lengüistik ve yaşayan dil psikolojisi;
- 2 — Prehistorik ve antropolojik lengüistik.

Bunlardan birincisine verdiğimiz isim klâsik mekteptir ki, Fransadakine *Neogrameriyen* ve Almanyadakine *Junggrammatiker* dahi derler. Bunlar dilin menşe bahsini kendi tetkik sahalarından dışarda bırakmağı ve lengüistiğı müsbet ilimler sırasına sokmağı işin aslına daha uygun bulmuşlardır.

Klâsik ekolün ne demek istediğini yine o ekolün tanınmış âlimlerinden Vendryes şu sözlerle hulâsa edebilmiştir:

Dil menşei meselesi lengüistiğe bağılı bir mesele değildir. Yüz yıldanberi dilin menşei üzerine yazı yazanların çoğı yanıldır. Langage'ın (söz) menşei ile langues (diller) ın menşei ayrı ayrı bahislerdir. Şimdiki dilleri karşılaştırmakla ilk ana dile varabilmek fikri hulyadan başka bir şey olmaz. Lengüistler ancak konuşulmuş ve yazılmış dilleri tetkik eder ve bunların tarihini en eskiye kadar vesikalar üzerinden izler. Böylece tarihin en eski safhalarına varmakla beraber bu dillerin arkada kalan ve büyük bir inkişaf mahsulü olan mazilerine dalmaz [1].

Vendryes'in bu sözlerinden çıkaracağımız mana şudur:

Klâsik mektep ancak malûm zamanların muayyen yerlerindeki tamam vesikalı dilleri tetkik eder. Kendilerince bu dillerin en mütakâmili Hind - Avrupa dilleri dedikleri gruptur. Ve bunun yakın vakte kadar en eski kolu sanskrit idi. Sonraları Eti dili okununca onu da bu aileye sokarak tetkik sahasını Milâttan 1700 - 2000 yıl öncesine kadar çıkardılar. Sumer dili meydana çıkınca Hint - Avrupa grupuna sokmakla beraber vesikasız mevcut olduğu için tetkik sahaları bu vesikaların en eskisine kadar uzandı, bu suretle klâsik ekolün maziye doğru tetkik sahası Milâttan 3200 sene evveline kadar çıkabilmiştir. Klâsik ekolün üzerinde ısrar ettiği lengüistik umdelerinden birisi hattâ başlıcası fonetik kanunlardır. Onların bu husustaki fikri şu şekilde kalıplaşmıştır.

- 1 — Fonetik kanunları kat'idir, şaşmaz.

[1] Vendryes, "Le Langage" 1921 S. 6

2 — Bunların müstesna gibi görülenleri ya analojidir, ya müsteardır.

Bu kanunların ne kadar sert ve dar olduğunu Marouzeau'nun «Lexique de la Terminologie» adlı kitabından çıkarılan şu satırlar izah edebilir:

«Lengüistikte kanun kelimesi vak'alarda görülen intizamı ifade etmek için kullanılır. Bir fonetik değişiminin kanun sırasına geçebilmesi için hangi arazide, ne zaman ve hangi şartlar altında meydana gelmiş olduğu tesbit edilmiş olmalıdır. Meselâ: Lâtince mare (deniz) kelimesinden fransızca *mer* kelimesi çıkarken A'nın E'ye tahavvülü şu kanunla izah edilebilir: Milâdın 4 üncü asrından 9 uncu asrına kadar Fransız dili sahasında menşei *savante* (ilmî) olmıyan otonom kelimelerde, önünde palatal bir phoneme ve arkasında bir occlusive nazal bulunmıyan bir açık hecedeki (a tonique) muntazaman E'ye tahavvül eder [1].

Bu kanun bir hakikat tesbitine yaramakla beraber yine hakikatleri ve tahkikleri bunaltan dar ve çok titiz bir prensipe tâbidir.

Bu bakımdan lengüistik kanunlarını ikiye ayırırlar:

- 1 — Loi Synchronique,
- 2 — Loi Diachronique.

Bunlardan birincisi statiktir. Evolütif değildir. İkincisine gelince o ancak tarihî devirler için evolütiftir. Onlar lengüistikte prehistorik'in ve antropoloji'nin yardımıyla daha geniş bir evolüsyon idare eden panchronique kanuna kıymet vermezler ve bunun içindir ki, klâsik ekol kendi üstatlarının da itiraf ettiği gibi pekaz miktarda kelime etimolojisi yapabilmiştir [2].

Bu dar metot karşısında daha geniş çıkmak lüzumunu duyan lengüistik cereyanlardan bazıları şunlardır:

- 1 — Danimarka ekolü,
- 2 — İtalyan ekolü,
- 3 — Rus ekolü.

Mümessili Pedersen olan Danimarka ekolü (bir fonetik fenomenin kanun halini alması için o hâdisenin birçok dil oymakları sahasında geniş bir mukayeseden geçirilmesi) lüzumuna kanıdır.

Mümessili, Ascoli olan İtalyan ekolü, (Lengüistik de etnik ve sosyolojik amillerin kıymetini kabul etmiştir). Böylece grameriyenlerden ayrılmış olduğu için kendilerine neolinguiste adı verilmektedir.

[1] Marouzeau S. 115

[2] F. Saussure "Cours de linguistique générale" S. 308.

3 — Rus ekolü mümessili Marr'dır. Dil tetkikini prehistuvar ve antropoloji ile birlikte yapmayı sistematize etmek istemiş olan bu zatın bazı hususî mülâhazaları bulunmakla beraber çizdiği anayol belli, ayan bir dil paleontolojisidir. Bu âlim, tarihten önceki devirlere ait dil fosillerinden beşerin fikir hayatında ve umumî yaşayışta geçirdiği merhaleleri tetkik, dilin lengüüstüğünü bununla izah etmek ve kanunlarını ona göre düzenlemek ister ve der ki:

«Sesli langage'ın paleontolojisi beşerin ilk merhaledeki yaşayışını ve tefekkürünü bize derhal anlatabilir. Bunu tarih, sosyoloji ve tabiiyat ilimleri yalnız başlarına dilin yaptığı dereceye vardırılmazlar. Dil bize ilk insanın kendi kendini nasıl insan ettiğini, tabiatla ve etrafını saran vahşi canavarlarla nasıl savaştığını, hayatını nasıl kazandığını aynada in'ikâs ettirir gibi gösterir. Dilin verdiği materyellerin dil paleontolojisi bakımından analizi ile beşerin merhale merhale nasıl yükseldiğini takip edebiliriz [²].

Marr ekolüne *Yafetidoloji* diyorlar. Bu ekolün klâsik mektepten metotça ayrıldığı noktalardan en önemlisi teknik cihetidir. Bu ekol kelime analizine bambaşka bir istikamet verir. Yafetidoloji, fonetik kanunları yerine birkaç unsurla bu unsurların tesalübünü esas olarak kabul etmiştir. a, b, c, d unsurları denilen bu dört eleman şunlardır: Sal, ber, yon, roş.

Bunlar önceden totem idiler. Sonra dört kabîle adı oldu. Kabîlelerin tesalübünden kavimler, isimlerin tesalübünden diller doğdu.

Yafetidolojinin karakteristiği bütün dünya dillerinin bu dört unsurdan türemiş olduğunu kabul etmesidir. Onlar her kelimeyi bu dört unsur bakımından tahlil etmek suretiyle kelimelerin paleontolojisine, en eski kaynağına ulaşabiliyoruz, diyorlar [¹].

Semantiği esas tutan bu ekol lengüüstik dünyasında; dili fonetik çemberinden çıkarıp geniş antropoloji sahasına atmış bulunuyor.

Bütün bu tetkiklerin ve onların doğurduğu neticelerin sonunda ve bizim inancımıza göre hepsinin önünde ve üstünde yeni bir mektep daha teessüs etmiştir ki, biz ona Güneş - Dil Teorisi adını vermekteyiz.

Bu teorinin karakteristikleri şunlardır:

Güneş - Dil Teorisi, dil menşeiini aramak yolunda antropolojik,

Dilin inkişafı bahsinde Pisiko - Sosyolojiktir.

Fonetik bahsinde biyolojiyi esas olarak kabul etmiştir.

Bütün zamanları ve yerleri bütün dillerle birleşik olarak tetkik

[¹] Marr, müntahab eserleri III. s. VIII - IX

[²] Marr - İbid. III - IX

edebilmesi bakımından Güneş - Dil Teorisi'nin fonetik kanunları da Pankronik'dir. Bunun için evelimilde panseye bağlı söz ve ses unsurlarını tetkik ve onların birinci insandan itibaren kelime yapma bakımından semantik krymetlerini tesbit eylemiş ve bu suretle nazari bir dil tipi reconstituer etmiştir.

Her haliyle pankronik olan bu teori prehistorik'ten başladığı ve bütün dillere şamil olduğu için şimdiye kadar üzerinde işlenmiş dillerin içinde bu nazari tipe tetabuk eden bir dil aramış ve onu kat'î olarak Türk dilleri grupunda bulmuştur.

Hakikat böyle tecelli edince anadil olan Türk lehçeleri grupunun ilk manalı sözü ne idi? sualı varit olur.

Teori bu sorunun karşılığını şöylece izah eder:

Türk dilinde mana ifade eden ilk vokal «a» dir. «a» ya a'lar gelmesiyle (a+a-a-...)=(ğ) doğmuştur.

İşte anadil olan Türk dilinin kökü bu (ğ) kelimesidir. Ve ilk insanın Güneşe verdiği ilk isim de budur [1].

Teori, Güneşi, Güneşin vasıflarını ve onların dolayısıyla doğmuş ilk manaları hep bu (ğ) ye icra eder. Bunlar, altı kategoride 30 anlamdır. Bu otuz anlam bir polisemi kaynağıdır. Böylece semantik akrabalık kat'iyen kaybolmamak şartıyla morfolojisi az veya çok farklı zengin kelime grupları meydana çıkmıştır, su anlamlı, hareket, zıya, mesafe, kuvvet anlamlı gruplar gibi. Panse ilerledikçe bu iptidaî polisemiden elemanların yardımı ile daha geniş söz aileleri türemiş ve bunlar sosyolojik inkişafın temin ettiği bir hâkimiyetle başka dillerin evolüsyonunu da idare etmiştir.

Mevzuum Güneş - Dil Teorisi'nin sade tatbikatını şamil olduğu için tafsilâta girişmeyecek ve yalnız:

1 — Her kelimedede mutlaka (gizli veya görünür) bir anakök bulunduğunu;

2 — Türkçe ve dolayısıyla bütün diller lengüistliğinde, pankronik kanunun hâkim olduğunu;

3 — Etimolojinin antropoloji esaslarına göre yapılmasının doğru olacağını izaha çalışacağım.

Her kelimedede bir ana kök bulunduğu muhakkaktır. Bu ana kök bazı kelimelerde kendini gösterdiği halde birçok kelimelerde görünmez. Güneş - Dil Teorisi bunun için şu misalleri verir:

$$[2] \begin{cases} \text{Ot} : oğ + ot = otoğ. \dots ot \\ \text{As} : ağ + as = ağas. \dots As \\ \text{Ar} : ağ + ar = ağas. \dots As \end{cases}$$

[1] Etimoloji, morfoloji, fonetik ve semantik bakımından Türk dili.

[2] Etimoloji, morfoloji, fonetik ve semantik bakımından Türk dili. S. 13

Bu kelimeleri kısaca tetkik edelim:

1 — «Ot» kelimesinin birçok manaları arasında akıl ve fikir anlamları da vardır.

Ot (Uygur) : Akıl ve huş (Rad. C. I.)
Ut (Uygur) : Fikir, hicap (B. T. L.)
Öt [¹] : Nasihat (Öngün yazıtları)
(Misal:

«İnime, oğolama, ana ötledim»)

Kelimenin orijinal şekli (oğ + ut) veya (uğ + ut) olmak lâzım geldiğine göre (oğut) veya (uğut) şekillerinde de bu ana manayı aramak lâzımgelir. Bu şekil ve mana «öğüt» kelitemizde aynen mevcuttur. Yalnız baştaki vokalin düşmesiyle husule gelen şekle gelince:

Bu da «güt» tür.

Güt : İdeal (Adana taraflarında)

Güdü : Tasavvur, tahayyül (müteferrika, Velet Çelebi)

Görülüyor ki, ana mana bu şekilde de tamamiyle mevcuttur. Ve sans figüre olarak aldığı gütmek, sevk etmek, idare etmek gibi hareket asıllı manalarında da akıl ve fikir hâkimdir. Fransızcanın «guide» i bu son şekildedir. Mevzu müsait olmamakla beraber fransızcanın «idée» si ile Grekçenin «idea» sının bu anakök varlığı ve kaynaşması hâdisesine birer misal teşkil edebileceğini zikretmeden geçemiyeceğim. Çünkü Walde Pokorny'ye göre kelimenin aslı Ued rekonstitüe şeklidir. Bu kelimenin başındaki konsonumsu (u) unsuru bizim (v) ve binaenaleyh (ğ) den başkası olamaz.

2 — Ar = (ağar): Bu kelimenin birçok anlamları arasında bir de yükseklik, beyazlık ve parlaklık vardır. Meselâ:

Ar mank : Kırmızı sarı şey (Kaşgarî C. I. S. 76)

Ar : Muhterem, muhteşem, koca, büyük, mukaddes, ilâhî. (Yak. Pekarski S. 126)

Arı : Halis, helâl, iffetli, mukaddes, münezzeh, pak, saf, tahir, temiz, (Rad. garp, koman)

Bunlara mukabil anakökü düşürmemiş şekli ile

Ağar : Sadık (Orhun)

Ağarma : Fecir (L. O. Çorum)

Ağarmak : Beyazlanmak, parlamak.

Görülüyor ki, ana kök düşse dahi semantik öz kendini kat'iyen kaybetmemektedir. Hint - Avrupa dillerinde de böyledir.

Sanskrit : Aruna = Altın sarısı, kırmızımsı.

» : Aruṣa = Ateş rengi kırmızı

[¹] H.Namik, "Eski Türk Yazıtları" s. 130

Ve ana kökü yalnız (Vokal halinde) muhafaza etmiş olarak:

Avesta : *a uruša* = beyaz renk.

Lâtin : *a u rora* = şafak (fransızca aurore)

3 — As (ağas) in manaları arasında yukarı, yüce ve faide manaları da vardır.

As	:	Menfaat	(Garp türkçesi, B. T. L.)
Ası	:	Menfaat	(Kamusu Türki)
Asığ	:	Menfaat	(Çağatay, Kamusu Türki)
Asık	:	İstifade	(Çağatay, Radlof, U. I.)
As	:	Kalmak, yükselmek [bir şeyden yukarı]	(Kırgız, Sağ. Koy. R. C. I.)
Üs	:	Yukarı, üst taraf	
Üst	:	Yukarı, üst taraf	
Aş	:	Bir şeyi yukarı almak.	
Asmak	:	Üstün gelmek, tebarüz etmek	(Rad. C. I. S. 586)

Ana kökü muhafaza etmiş olarak da:

Ağası yır : Miraç (Kur'an tercümesi, Bursa)

Ağış : Yüceye çıkmak, yücelmek, suud (Kaşgari C. I. S. 59)

Ağış : Kaldırmak, yükseltmek (Uygur Rad. C. I. S. 169,

Agas : Ağaç, sırık (Koybal, Radl. C. I. S. 152)

Ağışmak : Dağa doğru tırmanma yarışı (Çağatay, Kaşgari)

Hint - Avrupa dillerinden Farsçada:

Asman : Gök

Eski nord : Ass) [1] Allah (Eski Germen ilahlarına

Anglosakson : Os) verilen isim.)

Bu iki kelime bize (ağ) ana kökünü de muhafaza etmiş bir as vermektedir. Mevzuun tam ortasına girmiş olduğumuz için artık bu iki kelimenin etimolojik analizini de yapabiliriz:

Güneş - Dil Teorisi'ne göre analizleri şudur:

Ass : Ağ + as (yan yana gelmiş aynı cinsten iki konsonun biri muhakkak (ğ) dir [2]).

Os: : Oğ + os (bu kelime de o nun uzun olması da bir (ğ) ye işaretir.

Güneş - Dil Teorisi'nin her kelime de bir ana kök araması keyfiyeti

[1] Kluge, "Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache s. 264

[2] Etimoloji, morfoloji, fonetik ve semantik bakımından Türk dili s. 41

en kolay ispat edilebilen mevzulardandır. Profesör Dr. Dilemre'nin neşredilmiş bir yazısından aldığım şu kelimeler bu bahsin en tipik misallerindedir:

1 — Ün	: Şöhret (K. T.)
Öğünmek	: Kendini metemek (K. T.)
2 — Un	: Tertip (Kur'an tercümesi)
Uğun	: Karar (Hurşit ve Ferahşat)
3 — Ura	: Fali hayır (Garp Türkçesi)
Uğur	: Fali hayır (K. İ. D. L.)
4 — İt	: İkridar (T. D.)
İğit	: Kudretli (Uygur metinleri)
5 — İş	: Zorluk (K. T.)
Eğişmek	: İnat etmek (Garp Türkçesi)
6 — Eç	: Hemşire (Garp Türkçesi)
Egeç	: Hemşire (Balkar)
7 — Uz	: Selamet, sulh (K. T.)
Uğuz	: Mübarek, kursî (Çağatay, B. T. L.)
8 — Us	: Sekinet, mantık (K. T.)
Ukus	: Zekâ (D. E. T.)
9 — İm	: Kapalı söz, remz (D. L. T.)
İğim	: Kuruntu (Garp Türkçesi)
10 — İr	: Erken (D. T.)
İğirik	: Fecir (Garp Türkçesi)

Güneş - Dil Teorisi'ndeki pankronik sistemine misal getirmeden evvel klâsik mektebin kabul ettiği diakronik fonetik kaidelerinin ne kadar dar vaziyeti olduğunu kısaca izah edelim. Bu ekol meselâ: Bir «v, g» mubadelesi kabul eder, fakat bunun için de sayısız ve bunaltıcı şartları vardır. Onlara göre germanik grupun garp Germen kısmından ancak Galo - Romen devrinden geçme kelimelerin başındaki (w) Fransızca (g w) veya (g) ye tahavvül edebilir meselâ:

Frankça	: Witan	kılavuzluk etmek, sevk etmek
Fransızca	: Guider	
Frankça	: Wardôn	Muhafaza etmek
Fransızca	: Garder	olmuştur [1].

İkinci bir v, g değişim kanunu da şudur [2].

Hint - Avrupa anadilinde kelime başındaki (g w) (occlusive sono-

[1] Brunot "Histoire de la langue Française." Bloch "Dictionnaire étymologique de la langue française" cilt I, s. 327, 353

[2] Meillet, "Introduction à l'étude comparative des langues indo-européennes" s. 62

re) ı, Lâtincede u, Grekçede b, İrlanda dilinde yine b ye değişebilir.
Meselâ:

Hint - Avrupa	: Guei (o)	}	canlı, dır.
Sanskrit	: Jivah		
Lâtin	: Uiuos		
Grek	: Bios	}	can, hayat, olur.
Eski İrlanda	: Beo		

Bu iki misalden de anladığımız gibi bu değişmeler umumî olmayıp tamamiyle yerlidir ve hususîdir. Başka hallerde de bu değişmeler var ise de daima mahallî olmaktan kurtulamazlar, halbuki Güneş - Dil teorisi her zaman, her yer ve her dil için bu değişimleri kat'î olarak ve kategori halinde tesbit eylemiştir; bu kategoriler şunlardır:

1 — Ğ, y, g, k, h [1]

2 — V, f, m, b, p

Kategorilerin beşer konsonu kendi aralarında olduğu gibi kategoriler arasında da yer değiştirebilirler. Çünkü kategoriler fonemleri gırtlaktan dudak ucuna doğru kademe kademe götüren anthropo - physiologique bir tertibe tâbi tutulmuştur.

Biz yalnız lengüüstikten bahsettiğimiz için bu tertibin manasını izah etmekle meşgul olmayacağız.

*
* *

Bu değişmeleri bizim bakımımızdan anlayabilmek için (ğ) nin herhangi bir anlamından çıkmış muahhar bir kelimeyi:

Meselâ, hareket anlamlı kelime ailesinden «it - mek» sözünü ele alalım:

Bu kelimedede bir hareket anlamı olduğu muhakkaktır ve bu anlamı bu kelimeye veren unsur (ğ) dir. Ve «itmek» sözünün «it» kısmının etimolojik analizi u olur:

İt = iğ + it manasını tahlil ederek;

1 — İğ ana köktür; hareket ve kuvvet anlamındadır.

2 — İt yapıcılık, yaptırıcılık, yapılmış olmaklık gösteren bir elemandır, şu halde iğ + it (iğit) bu hali ile kuvvet ve hareket yapan, kuvvet ve hareket yaptıran, binefsihi kuvvet ve hareket olan bir süje veya objeye işaret demektir ve son morfolojik şekli olan (it) kelimesinde hem kuvvet hem hareket mündemiçtir.

Muhtelif Türk lehçelerinde kuvvetli, hareketli ve canlı demek olan yiğit, iğit ve ikit işte bu kelimenin kendisidir. Bu kelimenin doğru-
dan doğruya hareket manası verir şekli olan iğitmek, Uygur lehçe-

[1] Etimoloji, morfoloji, fonetik ve semantik bakımından Türk dili s. 10

sinde kaldırmak, yükseltmek, yukarı (B.T.L.) manastır ki, bir hareket ve kuvvet ve mecazî mana ile de bir canlılık göstermektedir.

Binaenaleyh yukarıda klâsik mektep bakımından izahını yaptığımız v, g değişimini bizim bakımımızdan izah için iğit kelimesinin mana değiştirmeden alabileceği şekilleri gözden geçirelim:

Kategorilerine göre bu kelime dokuz şekil alabilmektedir, onlar da şunlardır:

İğit = iyit, iğit, ikit, ihit

İvit, ifit, imit, ibit, ipit

Üzerinde işlediğimiz mesele v, g mübadelesi olduğu için bunların arasında iğit ve ivit'i alarak aralarındaki semantik münasebeti gözden geçirelim. (İğit) in manasını öğrenmiştik; (ivit) e gelince onun manası da yine kuvvet ve hareket memzucu olan bir sür'at ve hızdır. Etimolojik analizini yaparsak aynı neticeye varırız:

İvit = iv + it

1 — İv = ana kök anlamını temsil eden prensipal köklerdenidir. Kuvvet ve hareket anlamındadır. [Yalnız «ev» kelimesi ki (aslında egevdir) Kudatkubilikte acele manasına kullanılmıştır].

2 — İt = yapıcılık, yaptırıcılık, yapılmış olmaklık ve toplu manasıyla bir aksiyon ve ajan bildiren elemandır. Şu halde:

İv + it = (ivit) bir aksiyonun fiile gelmiş hali demek olur; bu kelime bütün Türk lehçelerinde halen yaşamaktadır. Şunlar canlı misalleri olabilirler:

Eve	
İve	Acele (Aybetülhakayık)
Ev	
İvik	Acele
İvek	Acele, çevik (D. L. T.)
İveti	Acele (Anadolu)
İvi	
Evi	İstical (Garp. Radlof.)
Eveti	Seri (Anadolu)
Evidi	Acele (T. D. müteferrika)
Evdik	Acele
Evetlemek	İsticâl (Anadolu)
İvit	fırlatmak, atmak (Çuv.)

Bu tahlilden elde ettiğimiz netice şudur: İğit ve ivit semantik bakımından ayrı gayri olmıyan iki kelimedir. Kelime morfolojisi; yaşanılan yerin ve sosyal hayatın icaplarına göre değişen panse ve fiziolojiden

sık sık müteessir olduğu için ana manayı değiştirmemek şartıyla kendisi değişebilir. Nitekim morfoloji değişmeden mefhumun değişebildiği gibi.

Bu iki kelimenin baştaki vokalleri düşünce vit ve git kalır ki, bunların bugün Fransız dilinde yaşayan (guide = rehber) ve (vite = acele) kelimelerinden başkaları olmadığı bizce muhakkaktır. Çünkü hiçbir Fransız etimolojik diksiyoneri Vite'in aslını bulup izah edemediği gibi yine bu kitaplar guide'i dahi ancak zorlamak suretiyle Frank - Cermen dilindeki yapma Witan kelimesine irca etmekten başka bir şey yapamazlar [1].

Clédat [2] ise kestirme olarak menşei meçhul demekle iktifa etmektedir. Littré [3] bu kelimenin Lâtince vegetus (terkik) ten alınmış olmasını, fakat şeklinin yaklaşmadığını ve benzemediğini söyler.

Yalnız Littré, Diez'in bu kelimeyi bazı Romen dillerinde saklamış oyunlarında kullanılan Vista (Vu) dan getirmek istediğini kaydeder. Walde - Pokorny'nın Hint - Avrupaî dilleri mukayeseli sözlüğünde ise bu kelime hiç alınmamıştır.

İngilizcede quick hem can, hem canlı ve çabuk manaları vermekte olduğundan bu vite kelimesini analoji yoluyla Lâtince hayata, varolmak manasına gelen Vita ile karşılaştırmak hatıra gelebilir. Çünkü Vita ile bizim Türkçe Yet ve Arapça hayat arasında sıkı bir münasebet vardır. Bu kelimelerin etimolojik analizi bizi bu neticeye vardırıır.

Vita = iğ + iv + it + ağ
Hayat = ah + ay + at + .
Yet-mek = eğ + ey + er + .

Hepsinde (1, 2, 3) üncü unsurun aynı kıymette olduğunu görüyoruz. Bu üç unsur aktif bir hayatın tecellî ve temessülünü ifade eder. Bu halleriyle kelimeler mücerret olup tamam değildir. Lâtinedeki ağ bu manayı tamamladığı ve isimlendiren bir eleman olur.

Hint - Avrupa grupundan Grekçedeki İvi kelimesi de belki Vite'yi izah edebilir. Çünkü İvi gençlik kuvveti ve yiğitlik manası vermektedir ve Hint - Avrupa ana dilindeki biçimi iegua (yegva) şeklinde rekonstitüe edilmiştir. Litvancası jegiu (yegyü) dur [4]. Bu kelimenin de Güneş - Dil Teorisi dışında kalamıyacağı meydandadır. Çünkü etimolojik analizi şudur:

[1] Bloch, aynı eser c. II. s. 371

[2] Clédat "Dictionnaire étymologique de la langue française" s. 675

[3] Littré, "Dictionnaire de la langue française" cilt IV, s. 2510

[4] Walde - Pokorny, "Vergleichendes Wörterbuch der indogermanischen Sprachen, cilt. I, s. 206

1 2 3
Grekçe : İvi = iğ + iv + iğ

1) İğ anaköktür, kuvvet ve hareket anlamındadır.

2) İv anakök anlamını temsil eden ve onunla kaynaşabilen prensipal köklerdenidir. Binaenaleyh iğ + iv = (iğiv) kendisinde kuvvet ve hareket bulunan bir nesne yani kuvvetin ve hareketin bizzat kendisi ve tahakkuku demektir. Nitekim Türkçe kırv aynı manayı mutlak ve kat'i surette ifade ediyor. Kıvrak'taki kırv gibi. Ana kökle kaynaşık şekli İv dir ki bizdeki Evirmek fiilinin Ev'i ve İvmek fiilinin iv'i budur.

3) İğ manayı tamamladığı ve isimlendiren elemandır. Binaenaleyh İğiviğ ve son morfolojik şekli ile İvi kuvvetli, hareketli ve dolayısıyla çevik, çâlâk, acar adam demektir. Nitekim yukarıda görüldüğü gibi Türkçede İve, Eve, Evik, acele ve çevik manasını veriyor.

*

* *

Hint - Avrupa âlimlerinin bir yere bağlayamadığı Vite kelimesinin Güneş - Dil Teorisi bakımından tetkiki ufkumuzu genişlettiği için Hint - Avrupa dillerinde hareket anlamlı kelimelerden bazı misaller daha alalım. Bunların hepsi aynı zamanda g, v mübadelesi göstermektedir.

Hint - Avrupa anadilinde reconstitué bir kök olan qéi (key) kelimesinin manası Walde - Pokorny ye [1] göre harekete getirmek, harekette olmak, harekete koymaktır. Onlara göre bu kelimelerden şu aşağıdakiler çıkar:

Grek	: Kio = gitmek, uzağa gitmek.
Lâtin	: Cio (Kio) = harekete getirmek.
Cornwall	: «Konvol ölü kelt dili» = hareket.
Breton	: Kae = hareket.
Sanskrit	: Kit = gitmek, kovalamak.

Yine Walde - Pokorny [2] aynı kitapta hareket mefhumlu ve adımlamak, gitmek manalarına gelen bir (uadh) reconstitué kökünü vermektedir ki bundan da aşağıdaki kelimeler üremektedir:

Lâtin	: Vado	= giderim
Es. Nordca	: Vadha	= gitmek
Anglosak.	: Wadan	= gitmek
Eski yük. al.	: Watan	= gitmek

[1] Walde - Pokorny, aynı eser, cilt. I. s. 206

[2] Walde - Pokorny, aynı eser, cilt I. s. 217

Bu cinsten bir üçüncü kök te bir hedefe doğru ilerlemek anlamına gelen sidh dir.

Şu kelimeler de ondan çıkmıştır:

- Grek : Sadhatı = bir hedefe doğru ilerlemek.
Avesta : Haidhišta = bir hedefe doğru götürün
Sanskrit : Ídhio = zorlama, ileri doğru hücum.

Tabloyu tamamlamak için ham, sam, fin-uğur ve Yakın Asya dillerinden de birer kelime alalım:

Sami

- İbranice : Atha [1] = geçmek, gitmek
Arapça : Eta [2] = geldi
» : Âde = geri geldi

Ham

- Eski Mısır : Ít [3] = uzaklaştırmak, alıp götürmek;

Fin - uğur

- Fin : Käydä «Keyde» = gitmek
Macar : Ki = dışarıya doğru hareket gösteren lâhika.

Yakın Asya dilleri

- Sumer : Ed [4] = çıkmak
gud, kit, git = yükselmek, uzaklaşmak
Eti : Ít [5] = git
» : Ítten = gidiniz.

Bütün bu tabloda dikkati çeken unsurlar *ki, kit, vad, sit, sad, hayt, id, at, keyd* dir ki hepsinde esas olan anlam harekettir. Bunları manalandırmakta kullanılan usulde bir ittirat olmadığı için kendilerine reconstitué birer kök aramak zarureti hâsil olmuş.

Halbuki usulü pankronik [6] olan Güneş - Dil Teorisi bunların hepsini toplayıp bir asla götürmek yolunu açmıştır. Meselâ: (v. + ğ) kökünü hareket manasiyle ve yine meselâ iğ biçimi ile aldığımız zaman bu sade ve mücerret bir hareket manasıdır. Aksiyon haline getirmek için

[1] Gesenius; "Hebräische Wörterbuch"

[2] "Kamus" tercümesi

[3] Erman - Grapow, "Aegyptisches Wörterbuch"

[4] Deimel, "Sumerisches Lexikon"

[5] Delaporte, "Grammaire hittite", s. 148

[6] Etimoloji, morfoloji, fonetik ve semantik bakımından Türk dili s. 37

onu; rolü (yapmak, yaptırmak ve yapılmış olmak ve binaenaleyh asıl ve esaslığı, sahipliği temsil etmek olan) (. + t) unsuriyle takviye ederiz, çıkan şekil şu olur:

iğ + it

İğit kelimesinde hareket, kuvvet ve canlılık bulunduğu ve ivit haline de geldiğini yukarda görmüş idik. Bizce iğit ve i vokalinin düşmesiyle git kelimesinden gitmek, gütmek fiilleri çıktığı gibi hepsinde hareket bulunan hesapsız müştaklar da çıkmıştır. Garp etimoloğlarının kat'i bir etimolojisini yapamadıkları guide kelimesi de bu gruba mensup ve proto Türk asıllı bir kelimedir. İzahı daha amelileştirmek için etimolojik analizini yapalım:

(1) (2) (3) (4)

Guide = iğ - uğ - id + eğ

1) İğ = Anaköktür. Hareket anlamındadır.

2) Uğ = Anakök anlamını kendinde temessül ettiren prensipal köklerdir.

3) İd = Manaya aksiyon ve ajan anlamı veren bir unsurdur. Binaenaleyh (İğ + ig + it) kendisinde aksiyon bulunan bir obje ve süje ifade ettiği gibi bir hareket ajanını yani sahibini dahi ifade eder.

4) Eğ = Bu unsur manayı tamamlar ve bu suretle guide kendisinde tam bulunan süje veya obje demektir. Ve Fransızca guide kelimesiyle de bundan başka bir mana kastedilmez. Türkçe gütmek ve yedmek kelimeleri bu aslın Türk dünyasına göre gövdeleşmiş şekilleridir.

Not — Guide'in Fransızca morfolojisinde fazla bir (u) görülmektedir. Klâsik ekol bunu g ile v nin yer değiştirmesi için basamak olarak kabul eylemekte ve yazıda tebarüz ettirmek maksadiyle onu g nin yanında küçük ve parazit bir w (g w) şeklinde yazmaktadır. (G) nin yumşayıp erimesi denilen bu hâdisede bir anakök düşmesi aramamalıdır.

Güneş - Dil Teorisi ise bu v unsurunu konson kategorileri arasında değişim köprüsü ve (physio-phonétique) bir fenomen olarak tesbit eylemiştir.

*
* *

İt (d) kuvvet, kudret ve hareket anlamlı bir ana kelime halinde meydana çıkınca başka elemanlar alarak, fakat yine bu manalarını kaybetmemek şartıyla birçok morfolojilere geçer [1]. Meselâ:

[1] Etimoloji, morfoloji, fonotik, ve semantik bakımından Türk dili s. 40

İt (d) kelimesi . + z unsurunu alarak İtiz olunca hareket anlamına (içinde çok obje veya süje ve panse bulunan) geniş bir saha vermiş olur. Bugünkü Türkçede bu morfolojide birçok kelimeler vardır.

[¹] Etiz : Âli (Koman)

[²] Ediz : Yüksek, yücelmiş, kıymetli (Uygur)

[³] İdiz

(. + s) unsuru aldığı zaman bu sahanın biraz dar olduğu görülmektedir. Alelâde bir yükseklik ifade eden [⁴] *edis* (Uygur) da olduğu gibi.

(. + ç) elemanı aldığı zaman bu sahanın tamamıyla daraldığını muayyen ve mahdud bir dereceye geldiğini görürüz. Edici demek olan [⁵] ve Allah manasına gelen *itçi* buna misaldir.

(. + k) elemanını alınca tam ve mükemmel bir fiil ifade ve muayyen bir objeye işaret eder. Âlet ve fiil anlamına gelen [⁶] *itik* te olduğu gibi.

Bütün Türk lehçelerinde bulunan, amut ve sert manaları veren dik sıfatiyle dikmek fiilinin asli maddesi bu yolda olmuş kelimelerdendir. Dik ve tük kelimesi sonunda [yakın saha ve bitişik muhit ifade eden] (. + n) unsurunu alınca diken olur.

Tik ve Dik kelimesi Farsça tiğ ve Fransızca tige, Lâtince kaval manasına Tibia kelimeleri buradan çıkarılır. Dikiş ve dikmek kelimeleri de bu asıldan dır.

*
* *

Bu kelime bazan anakökü muhafaza ederek yitiz, çitiz, sitiz gibi şekiller alır ki, bunların manası bugünkü Türkçede çalâk, keskin ve sivridir [⁷]. Titiz kelimesi de bunlardandır. Türkçede [aynî cinsten olan iki konson yanyana gelebileceği için] bu kelimenin hakiki morfolojisi iğ + itiz olmak tabiidir. Binaenaleyh titizi de yitiz, citiz, sitiz ile bir arada alabiliriz.

Bütün bu manaları bir araya getirince Fransızca Vitesse kelimesini de bu arada tetkik etmek daha lojik olur. Çünkü vite kelimesinden

[¹] Radlof c. I

[²] T. D. İbnimühenna

[³] T. D. İbnimühenna

[⁴] Radlof c. I.

[⁵] (Uygur B. T. L.)

[⁶] Kur'an tercümesi, İst.

[⁷] Babus; Radlof (Kırgız); Pekarski (Yakut).

fazla olarak bu kelimedede sse vardır. Mevzuu daha amelî bir hale getirmek için her iki kelimenin etimolojik analizini yapalım.

	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)						
Vite	:	iğ	+	iv	+	it	+	eğ	+	.	+	.
Vitesse	:	iğ	+	iv	+	it	+	eğ	+	es	+	eğ

Vitesse kelimesindeki dördüncü ve beşinci unsurlar aynı cinsten oldukları için birincinin (ğ) yazılması tabiidir. Böyle olunca kelimenin hakikî şekli:

viteğ + es + eğ

olur.

Şu halde bunun manası vite manasının oldukça geniş ve bol olarak bir objede vukuu demek olur. Bu mana yitiz, titiz, citiz ve sitiz Türkçe kelimelerin hepsinde mevcuttur. Zaten Türkçe sitiz kelimesi Hint - Avrupa dillerinde hâlâ yaşamakta olan birçok kelimelere analık vazifesini görmüştür.

Yetiz, çitiz, sitiz, titiz kelimelerinin muhit ve sosyoloji tesiri ile yan ve yakın manalar için de kullanıldığını görüyoruz. Meselâ:

Yakutçada: Sitis = öc ve intikam almak, birinin arkasından yetişmek, kovalamak [1].

Yakutçada: Cet = yiğit, olgunluk, erlik, insan yaşının parlaklık devri [2].

Çağatay : Çet = Muharebe, kuvvetli, savaş [3]

Çete

Çetin

Garp Türkçesi : Çetrefil

Çatmak

Çatışmak

Kırgız : Çetiz = açıkgöz, döneke, aceleci, çevik [4]

Kırgız : Cetiz = 1 - irmek, ve olgunlaşmak 2 - nazlanmak, şımarmak, yüzüzleşmek [5]

Altay : Yit = (yiğit) = delikanlı, yiğit [6]

Çuvaş : Çit = dayanmak, tahammül etmek [7]

[1] Pekarski, C. V. s. 2254. arapçadaki ced, cid, ciddi kelimelerinin atasıdır. Bu tezde yalnız Hint - Avrupa ve Türk dilleri karşılaştırıldığı için samî diller misal alınmadı.

[2] Pekarski C. V. s. 817

[3] Pekarski büyük T. L.

[4] Radlof C. I. s. 82

[5] Radlof s. 82

[6] Verbitski s. 94

[7] Aşmarin s. 106

Hint - Avrupa grupundan sayılan Farsçanın, Arap imlâsiyle (sitez) ve Avrupa transkripsiyonu ile sitez [1] şeklinde yazılan bir kelimesi vardır ki, Ferhengi Şuuriye göre inat, taassup, cenk, husumet, arbede, kavga, zulüm, teaddi, kahır ve kin manalarına gelmektedir. Paul Horn ise bu manalardan yalnız cenk ve cidal karşılıklarını kaydediyor.

Bu âlime göre bu kelime pehlevice stej kelimesinden doğar. Avestada ise şekli setij'dir. Bundan da Hint - Avrupa grupuna şu yolda bağlanır:

Sanskrit	: Tej = keskinleşmek
Grek	: Stizo = batırırım, saptırım
Lâtin	: in/stigare = saptamak, düzeltmek
German	: Stek = saptamak

ki, bundan: es. yük. al: (stehhan) çıkar. Almancada yaralayıcı âletlerle dürtüp sokmak, yaralamak demek olan stechen fiili buradan üremiştir. Ve bizim diken dediğimiz dikken kelimesinin tamamıyla kendisidir.

Walde - Pokorny bu kelime üzerinde daha etraflıca malûmat verir [2]. Ona göre: dik durmak, keskinlik ve sivrilik reconstitué kökü steig'dir. Eski Farsçası tıgra (uç), Avestacası tacgâ (keskin), tıgri (ok) yeni Farsçada teğ (uç ve kılıç), tej (ok) dur. Bundan da yine harp ve cidal manaları veren sivrilik, diklik, keskinlik ok ve kılıç gibi harp aletleri çıkmaktadır ki bizde bunların aynı olan kelime ve manaları şunlardır.

Teğmek	= Harbetmek (Orhun)
Teğ	= Saldırmak, hücum, hamle (Fars B. T. L.)
Tokuş	= Dokunma, musademe, cenk, savaş (B. T. L.)
Tokmak	= Vurmak, döğmek (Kazan B. T. L.)
Tik	= Bir şeyle veya bir şeye vurmak, çarpmak, fiske vurmak, sokmak (haşarat için) (Pekarski; Yakut)
Tik	= Dikmek, sokuş (arı, yılan gibi), (Pekarski. S. 2666)
Grekçe	= Stigma = nokta, diken yarası, iğne yeri.

Yine Walde - Pokorny nin Hint - Avrupa dillerinde aynı manayı ifade eden rekonstitüe bir kökü de stegh'dir [3]. manası: 1 — Saptamak, dürtmek; 2 — değnek ve sırtık; 3 — sert, dik ve sivri iğne (sokucu hayvana mahsus) dir.

[1] Paul Horn, Grundriss der neupersischen Etymologie s. 160

[2] Walde - Pokorny, Vergleichendes Wörterbuch der Indogermanischen Sprachen C. II. s. 612

[3] Walde - Pokorny, aynı eser. Cilt II. s. 622

Grekçesi : Stohos = hedef olarak dikilen direk.

İsveççesi : Stagg = sert ve yaralayıcı ot.

Lehçemizdeki tokmak kelimesiyle akrabalıkları meydandadır. Bütün bunları bir köke irca etmek lâzım, onu Orhun Kitabelerinde okuduğumuz (teğ) kelimesine götürmek doğru olur.

Yeni Almanca değnek demek olan stange de bu köktendir. Bakınız değnek ile birliği ne kadar kuvvetlidir. Etimolojik analizleri şudur:

	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
Değnek	:	eğ	+ ed	+ eğ	+ en + ek
		(s)			
Stange	:	eğ	+ et	+ an	+ eğ + eğ

Kelimelerin unsurlarında yalnız üç ve dört numaralılar yerlerini değiştirmişlerdir. Bu bizim (nğ) dediğimiz geniz harfinin bazan burundan söylendiğini ispat eden misallerdendir ve kelimeler bütün elemanlarıyla yekdiğerinin aynıdır.

*

* *

İtik kelimesinin bir de terik şekli vardır. Burada ana kökü (t) şekline girmiş olarak buluyoruz. Yine hareket anlamlı kelimelerden birçoğunun anası «at» dir. Atmakta, atlamakta olduğu gibi. Analiz şudur:

	(1)	(2)
At	=	ağ + at

- 1) Ağ = ana köktür hareket, kuvvet ve kudret manalarıdır.
- 2) At = bu manaya aksiyon veren unsurdur. Binaenaleyh «agat» bizzat kuvvetin kendisi, varlığı ve fiilidir.

*

* *

Bu da elemanlar alarak hareket, kuvvet ve kudret medlûlü kelimeler yapar. Meselâ (v. + k) alarak «atak» olunca manası; cüretkâr, [1] mütecaviz ve ataklık [2] cürettir. Ana köksüz sade tek şeklinde de hareket ve kuvvet anlamları barizdir. (Teylemek) [3] takip etmekte olduğu gibi (tüğmek) [4] firar etmek ve (teğmek) (vâsıl olmak [5] (tüylek) fırtına, (tüğmen) [6] iğtişaş, isyan manalarına gelit.

[1] - [2] (To), (K. T.)

[3] Garp lehçesi

[4] Garp lehçesi

[5] Orhun kitabeleri

[6] Televut. Radlof C. II.

Fransızca *attaquer* fiilinin aslı maddesi olan *attaque* kelimesinde bu Türkçe atak var mıdır, yok mudur tetkik edeceğiz.

Walde - Pokorny [1] Hint - Avrupa dilinde koşmak manasında rekonstitüe bir kök olarak *teğ* kelimesini kabul etmektedir. Bunun:

Sanskritçesi	: Takti	= Silâh atar, acele eder, hücum eder.
Avestacası	: Taka	= Koşu
Farsçası	: Tak	= Koşu
Litvancesi	: Teku	= Akmak, koşmak
Slavcası	: Tok	= Cereyan

dır ki hemen bizim (*teğ*) kelimesinin aynı ve kendisidir. Analizlerini yapalım:

Türk	: Teğ (y) [2]	= eğ + et + eğ + . + .
Sanskrit	: Takti	= ağ + at + ak + it + iğ
Avesta	: Taka	= ağ + at + ak . + ağ
Fars	: Tak	= ağ + at + ak
Litvan	: Teku	= eğ + et + ek + . + uğ
Slav	: Tok	= oğ + ot + ok

Kelimelerin her üç unsuru müşterek ve aynı olduğu için esasen bir familyadan olan semantik hüviyetlerine müşterek bir tip vermek kabil-dir. Bu kelimelerin hepsinde hücum mahiyetinde sert, aceleci ve kat'i bir yürüyüş vardır. Ve hakikî morfolojileri yukarıda gördüğümüz gi-bi *eğeteg*, *agatağ* ve *ağatak* tır. Her üçünü de ilk ana köke çevirsek *ağatak* olur. Bazı kelimelerde muhitin ve sosyolojinin tesiri ana kökü ilk elemana çevirdiği için Fransız dilinde bu kelime *attak* ve Fran-sız imlâsiyle *attaque* şeklini almıştır. Bunu başka türlü iddia etmek işi zorlamaktan başka bir netice veremez. Nitekim Fransız dilinin etimo-lojik lûgatleri *attaque* kelimesinin etimolojisini bulamamıştır. Bloch [3] menşeyini meçhul bulmakla beraber *attacher* demek olan İtalyanca *at-taccare* kelimesine götürmek isterse de yukarıda bizim yaptığımız etimo-lojik tahlil her türlü şüpheyi ortadan silecek derecede açık ve kuvvet-lidir. Çünkü en eski ve hiç karışmamış Türk lehçelerinden olan Ya-kutçada:

[1] Walde - Pokorny ay. eser. C. I. s. 715

[2] Orhon. Bu kelime şöyle bir cümle içinde geçer: "Kül Tigin Başğu bozat binip teğdi" yani: Gül Tekin Başğu denen boz ata binip hücum etti. (abide I. Şark, yüz IE. 37).

[3] Bloch. ay. eser. C. I. s. 50

Atagasta = incitmek, tahkir etmek, hücum etmek, taarruz etmek, sıkılmak, tazyik etmek, üzme, azap vermek, zulmetmek, manaların-
dadır [1].

*
* *

Attacher = Fransızca Etimolojisi şüpheli görülen kelimelerden biri de *attacher*'dir.

Bloch [2], bu kelimenin etimolojisini şüpheli kabul ettikten sonra der ki:

Tache'den gelmiş olması muhtemeldir. Tache ise eski Fransızçada agrafe (toka) manasında kullanılmıştır. Yeni manası işaret ve lekedir.

Bu da Cermen Familyasına mensup tikns [3] (işaret) kelimesinden değildir. Bloch'ın her şeye rağmen şüpheli bulduğu bu etimolojiyi biz şimdi gayet vazih ve kat'i olarak yapabileceğiz. Bu kelime ana dil olan Türkçenin takın ve tokun kelimelerinden değildir. Takınmak, tokunmak fiillerinde olduğu gibi.

Bu fillerin bir de takmak ve tokmak [4] şekilleri vardır ki, onların da aslî maddesi olan tak ve tok ana kelimeleri yukardakilerle bir arada Hint - Avrupa dillerinin şu kelimelerinde kendilerini gösterirler:

Grekçe	: Thrġgano	= Dokunmak, değmek
Lâtinçe	: Tango (tâgo)	= Dokunurum
Lâtinçe (Avam)	: Toccare	= Değmek
Gotça	: Taikns	= Dokunma izi, işaret, değme
Gotça	: Tekan	= Değmek, dokunmak
Flâmanca	: Tokken	= Vurmak, tokmak
Fransızca	: Toquer	= Tokmak
Lâtinçe	: Tactus	= Dokunma
Fransızca	: Tact	= Dokunma [5]

Başkan — Bir çeyrek istirahatten sonra müzakereye devam edeceğiz.

[1] Pekarski s. 185

[2] Bloch, ay. eser. C. I. s. 50

[3] Bloch C. II. s. 109

[4] (B. T. L.)

[5] Walde - Pokorny, C. I. s. 307